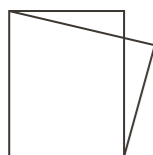

Fremtidens socialpædagogik

– fra stiltiende accept til samfundskritik med fornyet faglig mening?

Hanne Meyer-Johansen, lektor, ph.d., Københavns Professionshøjskole

Artiklen bidrager til at slå et slag for en mere samfundsforandrende og ikke-individ-orienteret socialpædagogik med særligt fokus på empowerment-begrebets potentialer i form af bestræbelser på at bidrage til menneskers myndiggørelse og forandring af deres livsbetingelser. Betydningen af dette pædagogiske sigte undersøges på basis af en afsøgning af socialpædagogikkens historiske udvikling som normativ og politisk grundidé samt med inspiration fra to centrale pædagogiske og lærings-teoretiske grundlæggere: Paulo Freire og Oskar Negt. Med afsæt i disse kritiske samfundsanalyser og forandrende mulighedshorisonter inddrages illustrative eksempler fra tidligere undersøgel-

ser af socialpædagogisk faglighed mhp. afdækning af hhv. tilstedevær og fravær af pædagogers refleksioner i relation til pædagogers kritiske samfunds- og forandringsperspektiver og overskridende orienteringer. Her viser den generelle samfundstendens sig i form af et individualiseret og organisationsinternt blik sig at være fremherskende med de reducerede socialpædagogiske mulighedsperspektiver, som et sådant kompensatorisk syn på borgerne indebærer. En anden undersøgelse viser dog, at behovet for pædagogiske møder på tværs af arbejdspladsens organisatoriske rammer kan åbne op for betydningen af et bredere samfundssyn, med solidarisk identifikation og fokus

Fremtidens socialpædagogik – fra stiltiende accept til samfundskritik med fornyet faglig mening?

Man kan argumentere for, at der er sket en tiltagende ekspertliggørelse og teknokratisering af det socialpædagogiske arbejde som et led i professionskampen for at styrke pædagogers autoritative position, men **som afløser af fagets tidligere mere normative fokus på dannelse, myndiggørelse og solidaritet.**

på myndiggørelse af empowerment af de pågældende borgere. Hvilket kan bidrage til en fornyet meningsgenerering og forandringsdimension af det socialpædagogiske arbejde samt dets udøvende fagpersoner.

Socialpædagogikkens aktuelle status Socialpædagogisk arbejde har historisk set udgjort et fagområde rettet mod dem, der ikke formåede at koble sig på samfundet og skabe sig en tilværelse som selvforsørgende. Denne gruppe tegner ikke til at blive mindre i de kommende år, og området må betegnes som stærkt nedprioriteret i visse kommuner (LFS & Handicapaktivisterne, 2023). Det socialpædagogiske arbejdsfelt forekom-

mer på paradoksalt vis unddraget politisk opmærksomhed, når de økonomiske ressourcer skal fordeles, og indgår som syndebuk, når budgetterne ikke kan gå op (Falster, 2021). Samtidig domineres det af et økonomisk samfundssyn, som ikke mindst præger handicapområdet i disse år med en tiltagende individualisering af borgerne. Hvilket ses i form af et biomedicinsk menneskesyn, hvor pædagoger ansøres til brug af specialpædagogiske og individuelt tilrettede metoder og koncepter med fokus på tilpasning, skadesreduktion og roskabende pædagogik (Hagedorn-Rasmussen et al., 2021; Elvén, 2023, 2021; Järvinen et al., 2012; Lind, 2023). Man kan argumentere for, at der er sket

en tiltagende ekspertliggørelse og teknokratisering af det socialpædagogiske arbejde som et led i professionskampen for at styrke pædagogers autoritative position, men som afløser af fagets tidligere mere normative fokus på dannelse, myndiggørelse og solidaritet. Hvilket kan anskues som et fagligt orienteringsskifte fra solidarisk understøtning af borgernes rettigheder til pædagogisk ekspert og myndighedsudøver. Dette tendentielle paradigmeskifte fremgår mere indirekte af uddannelsens skiftende bekendtgørelser igennem de sidste årtier med et stigende antal detaljerede læringsmål, hvor den studerendes personlige udvikling og dannelse fortøner sig til fordel for mere distancerende professionskompetencer

såsom tilrettelæggelse, gennemførelse, dokumentation og evaluering af aktiviteter og læreprocesser (Undervisnings- og Forskningsministeriets pædagoguddannelsesbekendtgørelser 1997, 2007, 2014).

Jeg ønsker i denne artikel at slå til lyd for en form for teoretisk begrundet gentænkning af socialpædagogisk arbejde ud fra en grundlæggende argumentation for pædagogers forpligtelse på at skabe livsmuligheder for mennesker i udsatte positioner. Dette belyses gennem nedslag fra to gennemførte undersøgelser af socialpædagogiske faglige udviklingsperspektiver inden for forskellige målgrupper, hvor denne bestræbelse ligger som hengemte og ikke-realiserede potentialer i den pædagogiske praksis og selvforståelse. Hvilket afspejler behovet for en styrkelse af pædagogers kritiske indblik og refleksion over de samfundsmæssige betingelser, vilkår og begrænsninger, som både brugerne og de selv indgår i.

Artiklens hovedfokus udspringer af en tidligere undersøgelse af pædagogers egne faglige selvforståelser om arbejdets meningsfuldhed, som viste, at det at understøtte menneskers livs- og forandringsmuligheder i deres hverdagsliv udgjorde den vigtigste betydningsfaktor i arbejdet¹. Med afsæt i denne pointe vil jeg afsøge relevansen af disse faglige orienteringers horisontale rækkevidde i form af kritisk refleksion over arbejdets politisk-samfundsmæssige betingelser og rammer, som netop har betydning for dets subjektive og samfundsmæssige forandringspotentialer. Spørgsmålet er, om der kan genfindes kimformer af pædagogiske selvforståelser, der inkluderer menneskers empowerment som det centrale formål med arbejdet.

Dette med henblik på at afsøge mulige fremtidsorienterede fagperspektiver med pædagogen som forandringsagent for menneskers rettigheder og livsmuligheder, men som fordrer en udvidelse af fagligheden til også at omfatte samfundskritiske potentialer, der kan række ud over en professionsfaglighed, der overvejende retter sig mod et individorienteret og organisationsinternt systemperspektiv.

Socialpædagogikkens politiske arv

Ved at kaste et historisk blik på socialpædagogikkens opkomst som baggrund for samtidens professionskampe og evidensbaserede instrumentalisme kan man muligvis anskueliggøre, hvad der kunne savnes eller fordre revitalisering af faget anno 2024. Betragtes faget i historisk kontekst op til dets uddannelsesmæssige forankring i 1974, kan der identificeres en lang række diskursive kampe mellem hhv. sagens og fagets uddannelsesestænkning (Erlandsen, 2003, 2013). Oprindeligt udsprang det af en kristent baseret kaldsetisk religiøs grundtanke, men udviklede sig til mere politiske orienteringer omkring fællesskab og solidaritet op igennem 70'ernes ungdomsoprør (Erlandsen, 2003, s. 47). Kampen om socialpædagogikken har bevæget sig imellem en smal forståelse i form af en slags "nød-pædagogik" for de trængte over for en bredere forståelse, der med inspiration fra Paul Natorp havde fokus på de sociale betingelsers betydning for menneskelig dannelse og kategoriseringen af dem som normale eller anormale (Holst & Madsen, 1998). Den brede forståelse omfatter en mere politisk ambition om menneskelig frigørelse gennem myndiggørelse af mennesker i udsatte positioner. I dag kan den smalle forståelse af social-

pædagogik betragtes som ganske fremherskende – om end i nye gevandter – i lyset af områdets forvaltningsmæssige og organisationsmæssige opsplitting samt diagnosesamfundets tendens til biomedicinsk omkalfatring af hele det socialpædagogiske område med udgrænsning af socialpædagogikkens normative implikationer til følge (Lind, 2023; Aabro, 2021, Petersen & Brinkman, 2015).

Socialpædagogikkens oprindelige politiske orientering med fokus på fællesskaber og solidaritet er blevet betydelig nedtonet igennem de sidste årtier i lyset af fagets stigende fokus på professionens formaliserede kompetencer og færdigheder. Dels i lyset af anerkendelseskampen og dels som følge af et statsligt behov for at kompensere og afbøde for markedskræfternes negative menneskelige eksternaliteter (Habermas, 2005).

Teoretisk afsæt

Socialpædagogikkens samfundsforandrende aspekter synes med tiden at være blevet nedtonet. Det samme gælder fagets tidligere grundidé om, at pædagogen ikke bare skal normalisere borgerne til fællesskabets normative præmisser, men også skabe mulighed for menneskers aktørskab og transformative kapaciteter (Madsen, 2021). En central teoretisk figur i socialpædagogikkens historie, som var stærk fortalere for pædagogik som en samfundsforandrende praksis, var den brasilianske Paulo Freire (1921-1997), hvis grundidéer fortsat kan betragtes som relevante i samtidens socialpædagogiske virkelighed. Freire betragter den pædagogiske rolle som afgørende for menneskers livsbetingelser og som indgang til at få mennesker

til at se sig selv som aktører i de institutionelle og samfundsmæssige sammenhænge, som de indgår i (Freire, 1993). At mennesker underkendes, afmægtigøres og afholdes fra betydningsfulde positioner og materielle privilegier, skal begrundes i de samfundsmæssige systematiske eksklusionsmekanismer, som vedligeholdes effektivt gennem en manglende bevidsthed og passiv accept heraf. Hvilket betyder, at mange lever i illusionen om, at deres samfundsmæssige placering skyldes individuelle mangler, hvorved samfundets grundlæggende uligheder og uretfærdigheder tilsløres og legitimeres (Freire, 1994). Denne vildfarelse er det pædagogens opgave at overvinde gennem udvikling af en kritisk bevidsthed om ulighedsbetingelsernes reelle baggrund og grundlæggende uretfærdighed for herigennem at danne basis for transformative pædagogiske handlinger. I en samtidssdiagnostisk sammenhæng kan undertrykkelsen identificeres på nye og mere subtile måder med en individualiseret form for skyldspåleggelse, men også i form af en systematisk tilsidesættelse af rettigheder for mennesker i udfordrede livssituationer – ikke mindst på den økonomiske og socialpolitiske front (Kirkebæk & Møller, 2019). Freire ser det som pædagogens vigtigste opgave at tage ansvar for at skabe en mere retfærdig verden *sammen* med de pågældende børn og borgere. Hvilket skal foregå på basis af dialog, hvor parterne retter deres fælles tanker og spørgsmål mod en verden, der skal transformeres og humaniseres!

En anden relevant samfundstænkning er den nyligt afdøde Oskar Negt (1934-2024), som har rødder i Frankfurterskolens kritiske teori og var aktiv i den tyske arbejderbevægelse (Negt, 2019). Negt

opererer med et grundlæggende ambivalent arbejdsbegreb med indbyggede frigørende og undertrykkende elementer, men hvori utopiske samfundsforhold principielt også ligger indlejret. For uanset hvor kontrolleret og stivnet arbejdet kan fremstå i et kapitalistisk samfund, vil det altid indeholde noget subjektivt, en rest af noget menneskelighed, et *emancipatorisk minimum*, hvilket udgør arbejdets utopiske dimension med basis for modstands- og forandringspotentialer (Negt & Kluge, 1972, s. 72, 1985, 1994). Dette skal ses i sammenhæng med hans erfaringsbegreb, som indeholder hhv. umiddelbare og middelbare erfaringer, hvor de umiddelbare udgør de praksisforankrede og subjektivt funderede, som foregår relationelt, hvor man gør sig erfaring *med* noget eller nogen, hvilket kan sidestilles med pædagogens relation til barnet/brugeren som et dialektisk-responsivt forhold (Negt & Kluge, 1972, s. 117). Det centrale i hans erfaringsbegreb er, at den umiddelbare erfaringshorisont skal sammenkobles med den anden middelbare erfaringshorisont, som er af almengjort og samfundsrelevant karakter (Negt & Kluge, 1972, s. 26-27). Såfremt de to erfaringshorisonter bliver dekoblede, risikerer den middelbare at blive ekspertliggjort og enerådende, mens de lokale, subjektive og sociale genstandsrelaterede praksisser, som pædagoger kan betragtes som udøvere af, reduceres til erfaringsløse objekter for abstraktliggjorte krav om tillært systemkonformitet. Herved undermineres arbejdets dannelses- og læringspotentialer, det såkaldte *eksemplariske princip*, som omfatter dialektikken mellem den lokale og subjektive erfaringshorisont og den middelbare erfaringshorisonts almene samfundsperspektiv, idet de praksisrelaterede hverdags erfaringer udelades

som irrelevante. Det er netop igennem erfaringsformernes dialektiske interaktion, at de utopiske og samfundskritiske horisonter og kollektive handlepotentialer ligger hengemt (Negt, 1985, s. 51, 1994, s. 46-47).

Trods begge teoretikers historiske opkomst betragter jeg dem som relevante samtidsbud på, hvordan socialpædagogikken kan bevæge sig ud over den systemkonforme virkelighed og den statslige regulering, som underminerer den socialpædagogiske myndighed og autonomi og vanskeliggør pædagogers mulighed for at bidrage til *andres* myndiggørelse og autonomi.

Det selvstændiggjorte borgerideal og dets socialpædagogiske konsekvenser

I takt med den tiltagende statsliggjorte regulering har idealet om markedsstyring i stigende grad vundet indpas som politisk og ideologisk ideal, hvilket har bidraget til et tiltagende fokus på brugerstyring, individuelle forbrugsvalg, borgerens autonomi, selvstændighed og selvbestemmelse som omdrejningspunkt for den offentlige styringslogik (Krogstrup & Brix, 2019; Beck Jørgensen, 2011; Hjort, 2012, 2015). En dominerende norm om den selvstændige bruger, der kan tage beslutninger i eget liv og foretage individuelle valg, synes at have præget området og have opnået en form for hegemonisk status inden for det velfærdsprofessionelle område mere generelt. Denne grundantagelse kan ses som den neoliberale og markedsorienterede udgave af begrebet empowerment, som bl.a. professor Ole Petter Askheim har rettet en indgående kritik af (Askheim, 2007, 2012; Askheim & Andersen, 2023). Det seneste udspil til en Ældrerreform i Danmark bærer præg af denne tænkning,

som indeholder vidtrækkende forventninger til ældre menneskers individuelle evne til at vælge mellem forskellige sociale serviceydelser (Social-, Bolig- og Ældreministeriet, 2024). Endvidere stilles der store krav til menneskers evne til at gennemføre egne behov over for de professionelle og de offentlige bevillingshavere (Hjort, 2015). Hvilket må formodes at være vanskeligt for mange støtte-afhængige borgere at efterleve, da de netop er afhængige af professionel hjælp og støtte i hverdagen.

Pædagoger inden for det specialiserede socialområde arbejder ofte med borgere i støtte-afhængige positioner pga. psykiske, kognitive og/eller fysiske handicaps eller generelt inden for ældreområdet, hvor hjælpebehovet er af irreversibel karakter uden udsigt til øget selvhjulpethed. Men her synes de politiske forventninger til borgernes rehabiliteringspotentialer nærmest grænseløse og langt fra den virkelighed, som opleves af borgerne selv og af de professionelle, som skal forestå denne (Ekman 2022, s. 95). Meget tyder på, at disse tendenser har mærkbare konsekvenser for de mennesker, der fortsat har behov for hjælp og støtte fra professionelle, men som hverken har fysisk rehabiliteringspotentialer eller pårørende, der kan træde til og overtage opgaven. Spørgsmålet er, hvad denne udvikling kalder på af forandringer af den socialpædagogiske opgave, og hvilke faglige orienteringer der kunne indtage en mere vægtig dimension af pædagogprofessionens faglighed og virke i et fremadrettet perspektiv.

Undersøgelsesnes metodiske grundlag

Med afsæt i socialpædagogikkens historiske baggrund samt de skitserede teoretiske perspektiver vil jeg

præsentere nogle illustrative nedslag fra mit empiriske materiale igennem to forskellige forskningsprojekter, som begge har social- og specialpædagogisk faglighed som omdrejningspunkt. Undersøgelsesnes videnskabsteoretiske og metodiske grundlag er inspireret af kritisk-utopisk aktionsforskning, hvor deltagerne tilstræbes at indgå som meddefinerende medforskere i videst mulig udstrækning (Nielsen & Nielsen, 2006). Begge var kvalitative og indeholdt varierende metodiske greb i form af (fokusgruppe)interviews, feltarbejde og dialogværksteder (Halkier, 2018; Hastrup, 2003; Kvale & Brinkmann, 2015; Nielsen, 2012; Glerup & Egsmose, 2022). Den ene undersøgelse var et følgeforskningsprojekt i forbindelse med etablering af et ældre-bofællesskab, hvor jeg havde fokus på de socialpædagogiske fagperspektivers relevans for målgruppen². Den anden var institutionelt tværgående og forløb i flere faser omhandlende social- og specialpædagogisk faglighed i et brugerbaseret fremtidsperspektiv³. Ved at genbesøge undersøgelsesnes empiriske data har jeg finkæmmet materialet for hhv. tilstedevær og fravær af pædagogers refleksioner og handlinger ift. mulige kritiske samfunds- og forandringsperspektivet og overskridende horisonter og solidarisk identifikation med målgruppen.

Nedslag fra ældre-bofællesskabet

Det første nedslag stammer fra følgeforskningsprojektet om pædagogisk arbejde på et nyetableret ældre-bofællesskab, hvor medarbejderne præsenterede mig for en beboer, Gerda, som er bærer af en yderst tragisk livshistorie med mange år på sjælen, men som medarbejderne finder vanskelig at håndtere inden for fællesskabet.

Som et resultat af en længerevarende konfliktoptrapning melder hun sig ud af bofællesskabet i affekt, men forsøger allerede dagen efter at melde sig ind igen, hvilket afvises kategorisk af ledelsen. I et individuelt interview med én af pædagogerne på stedet reflekterer hun over hele situationen: *Jeg tror ikke, at hun kommer til at ændre sin adfærd, uanset om hun får at vide, at hun skal opføre sig ordentligt, eller hun skal tale pænt til de andre, hun skal tale pænt til personalet, det kan hun ikke, fordi det er jo en del af den, hun er ... og så har hun jo kroniske smerter også, og det gør jo også noget ved psyken ikke, så det er bare, det er virkelig synd for hende, det er det virkelig...*

På den ene side udtrykkes empati og forståelse for borgerens vanskeligheder, men på den anden side anerkendes stedets moralske standarder for passende adfærd, som der underforstået menes, at hun har overskredet, hvorfor hendes eksklusion fra bofællesskabet betragtes som acceptabel. I interviewet fremkommer ingen antydningssvis refleksion over, hvad pædagogen kunne have gjort for at forhindre situationens udfald, eller om det havde været muligt at påvirke ledelsen til at give kvinden en chance mere for at blive inkluderet i fællesskabet. Et andet nedslag fra samme sted stammer fra et individuelt interview med en anden pædagog, der fortæller om sine oplevelser af stedets opstartsvanskeligheder, som stemmer overens med en vedvarende kritik fra flere af beboerne. Hun fortæller om en situation, hvor hun blev anmodet af ledelsen om at undlade at besvare beboernes bekymringer over fraværende ansatte, som var ophørt eller sygemeldt, hvilket hun selv oplevede som et tillidsbrud imellem dem: *Så i stedet for at sige til beboerne, ved I*

Fremtidens socialpædagogik – fra stiltiende accept til samfundskritik med fornyet faglig mening?

Socialpædagogikkens oprindelige politiske orientering med fokus på fællesskaber og solidaritet er blevet betydelig nedtonet igennem de sidste årtier i lyset af fagets stigende fokus på professionens formaliserede kompetencer og færdigheder.

hvad, samarbejdet med Hans Kurt er desværre nok nødt til at ophøre eller er ophørt, eller hvad fanden man nu siger. Der var jo nogen ledere, der skulle tage hånd om det der. Til gengæld kunne vi ikke sige noget. Vi kunne bare sidde med vores blå øjne og blinke og sige, jeg ved ikke noget. Og tænke, du kan godt se, at jeg lyver lige nu, men jeg ved ikke noget, fordi jeg ikke må sige noget. Til sidst så sagde jeg: Jeg må ikke sige noget. Det, jeg ved, må jeg ikke sige til nogen. Jeg er skide ked af det, men jeg gider faktisk ikke have det hængende på mine skuldre. Altså jeg har prøvet at være ærlig overfor borgerne uden at udlevere projektet, mine kollegaer, mine ledere, nogle som helst. Men jeg har simpelthen måttet konstatere hen ad vejen, at jeg vil ikke sidde og lyve folk op i ansigtet ... Hun forsøger at balancere mellem tilliden

til beboerne ved at fortælle dem, at hun er blevet pålagt ikke at sige noget, og sin loyalitet over for ledelsens krav ved ikke at afsløre sin viden. Ifølge pædagogen selv er det sådanne oplevede krydspres, der fører til, at hun faktisk ender med at opsiges sin stilling, til beboernes store ærgrelse, da hun var meget afholdt.

De to citater illustrerer forskellige former for krydspres og loyalitetskonflikter, som professionelle pædagoger kan befinde sig i, hvilket kan være særdeles udfordrende for det tillidsbaserede pædagogiske relationsarbejde (Andersen, 2018, s. 109-112). Af det andet citat fremgår, hvordan det kan underminere ens autenticitet at skulle stå på mål for andres beslutninger face-to-face med de mennesker, der bliver ramt af dem, hvilket ofte udgør et slidsomt vilkår for

de direkte frontmedarbejdere (Lipsky, 2010). Et sådant modsætningsforhold indeholder en risiko for moralsk stress – at skulle handle imod egne følelser og eget værdigrundlag med oplevelsen af utilstrækkelighed (Nielsen & Høvids, 2023; Ekman, 2022). Kendetegnene for begge citater er pædagogernes udtrykte forståelse for beboernes frustrationer og reaktioner, men at denne ikke omsætter sig til manifest støtte og solidaritet i den pædagogiske praksis og ej heller rettes opadtil som ledelseskritik eller udadtil som en kritik af de strukturelle betingelser. Derimod optræder den kun som en stiltiende systemaccept men med en vis empati for de pågældende borgere.

Det første eksempel afspejler et fuldstændigt fravær af refleksion over de strukturelle betingelsers udgrænsning

af mennesker i vanskelige livssituationer. Der synes at være tale om en pragmatisk accept af den ledelsesmæssige beslutning til trods for de negative menneskelige konsekvenser, den forårsager for den pågældende borger. I relation til arbejdets dobbelthed kan man betragte denne arbejdsorientering som en affirmativ tilpasning iht. en systembaseret kategoriseringslogik, der tilsiger, at stedet ikke kan rumme psykisk ustabile borgere. Citatet afspejler en indirekte bekræftelse af stedets etablerede normative kulturelle spilleregler, hvilket kan ses som et udslag af Negts afkoblede middelbare og ekspertliggjorte erfaringshorisont. Her savnes en kritisk og forandringsorienteret refleksion over, hvordan beboeren kunne støttes i sin umiddelbare erfaringshorisont, samt en udvidelse af det faglige udsyn, der anskuer borgerens livssituation i et bredere samfundsmæssigt perspektiv fremfor at pålægge skylden for situationen ensidigt på det enkelte individs mangler (Lind, 2023; Kirkebæk, 2010).

Det andet eksempel udtrykker derimod en mere direkte kritik af, at beboerne er blevet behandlet utilfredsstillende, og af at blive afholdt af ledelsen fra at kunne møde beboernes bekymringer ved at give dem et tilfredsstillende svar på, hvem de kan regne med i deres hverdag. Men i stedet for at handle på denne kritiske bevidsthed beskriver hun sit "skuespil" over for beboerne, og hvordan hun spiller uvidende, præcis som hun har fået besked på af ledelsen, men dog ender med at afsløre over for beboerne, at hun er pålagt denne adfærd. Hendes spirende kritik kommer således til udtryk i form af en "afsløring" af nogle betingelser, men samtidig får arbejdets ambivalens i form af dets pragmatiske kontroldimension

alligevel primat. Men dét at pædagogen fortæller åbent til beboerne om denne begrænsning i hendes arbejdsliv, kunne dog antyde en vis form for refleksiv erkendelse af betydningen af et potentielt solidarisk interessefællesskab med beboerne – i opposition til ledelsen og de strukturelle begrænsninger.

Begge eksempler illustrerer på forskellig vis en manglende manifest stillingtagen til det pædagogiske arbejdes "overskridende" forandringsperspektiver – i form af understøtning af borgernes empowerment og magt over eget liv, hvilket både kan handle om nødvendige støtteforanstaltninger i form af viden om rettigheder og om brug af sin myndighedsrolle til at lægge pres opadtil på forvaltning og bevillingshaver. I kraft af citaternes organisatoriske lukkethed og individualiserende fokus vil jeg betegne deres samfundsforandrende potentialer som stærkt begrænsede, idet de udelukkende udtrykker en form for *stiltiende organisationsintern accept og kritik*.

Nedslag fra den tværgående undersøgelse af socialpædagogisk faglighed
Det andet eksempel på pædagogers samfundskritiske forandringspotentialer stammer fra en undersøgelse af social- og specialpædagogisk faglighed i forbindelse med et afholdt dialogværksted med socialpædagoger fra forskellige institutionstyper og målgrupper. Her reflekterer en pædagog fra et bosted for unge med psykiske lidelser over den problematiske måde, deres unge mødes på: *Jeg kunne godt tænke mig at prøve at involvere de unge noget mere, vi snakker så meget om borgernes deltagelse i forhold til deres livssituation, men vi ser ikke så mange muligheder for det i den pædagogiske praksis. I bund og grund er det*

mest op til ens egen læge eller psykiater, hvordan ens liv kan udvikle sig, da det er deres ord, der er udslagsgivende for de unges udviklingsmuligheder ... Netop på grund af den psykiske lidelse bliver de jo vurderet til IKKE at være i stand til at vurdere, hvad der er godt for dem selv. Men samtidig vil vi jo gerne have, at du tager et praktikforløb, for du er jo psykisk robust nok til at arbejde, men du kan ikke selv vurdere, hvad der er godt for dig selv! Det er et paradoks, jeg møder dagligt i mit arbejde.

Citatet vidner om en faglig frustration over ikke at kunne møde de unge på egne præmisser og støtte dem i at finde deres egen vej. Her fremgår en eksplicit kritik af de samfundsmæssige systembetingelser, som pædagogen betragter som meningsløse og vanskeliggør det relevante og nødvendige pædagogiske arbejde. Kritikken rettes særligt mod forvaltningsstrukturernes underkendelse af menneskers egne vurderingsevner omkring deres livssituation, samtidig med at de mødes med urealistiske beskæftigelseskrav. Men udsagnet afspejler en solidarisk og politisk stillingtagen til borgerne. Denne pædagogiske tilgang kan betegnes som *en kritisk refleksiv afmagtsposition* – i lyset af dens kritiske analyse men begrænsede handleperspektiv.

Nedslagene fra de to undersøgelser peger på nogle forskellige bud på pædagogisk refleksion over arbejdets vilkår og muligheder med heraf følgende handlingsstrategier og pædagogiske grundforståelse og syn på borgernes myndiggørelse og forandringspotentialer. Deres forskellige faglige orienteringer og handlingsstrategier kan ses som deres individuelle måder at forstå og generere mening i arbejdet; lige fra stiltiende accept af de

interne og ledelsesdikterede forhold med begrænset borgersolidaritet til en mere eksplicit kritik af arbejdets kontroldimension – og en solidaritet med borgerne og de paradoksale livsbetingelser, som de udsættes for. Pædagogernes forskelligartede coping-strategier kan muligvis ses som en konsekvens af et konstant optimerende velfærdssystem, som Susanne Ekmans undersøgelser angiver, hvor de velfærdsprofessionelle konstant afkræves flere leverancer for færre ressourcer i et overophedet system, hvor man som fagperson ser anden udvej end at kompensere systemets manglende realisme (Ekman 2022).

Undersøgelseernes pejling – om kritik i pædagogisk praksis

Arbejdets ambivalens viser sig i de illustrative nedslag i form af divergerende coping-strategier, fra inderliggjorte individfokuserede og organisationsinterne blikke til mere udadrettet kritik af de forvaltningsmæssige og økonomiske betingelser. Dét hvor kimen til samfundskritisk refleksion viser sig tydeligst, foregår metodisk på basis af et dialogværksted, hvor pædagoger var bragt sammen på tværs af arbejdspladser på et fælles neutralt mødested (Meyer-Johansen & Dumstrei, 2022). Den samfundsrelaterede kritik var derimod fraværende i de lokalt gennemførte interviews, feltbesøg og dialogværksteder. Undersøgelserne peger i retning af, at pædagoger skal møde hinanden på tværs og løftes ud af den organisationsinterne kontekst for at udvikle kollektive kritiske og håbefulde forandringshorisonter.

Nedslagene fra ældre-bofællesskabet afspejler et fravær af samfundsperspektiv og en overfokusering på den individuelle borgers egenskaber og mangler

i takt med samtidens systemlogiske tendenser. Pædagogernes faglige udsyn forekommer forbeholdt den enkelte borger og den faktiske organisatoriske kontekst inden for de eksisterende rammebetingelser. Den historiske klassiske socialpædagogiske ambition om at muliggøre samfundsforandringer *for* og *med* de mennesker, som det pædagogiske arbejde retter sig mod, forekommer fraværende i disse interviews og feltarbejder. Hvilket adskiller sig fra eksemplet fra dialogværkstedet med pædagoger fra forskellige institutionelle kontekster, hvor kritikken rækker ud over de organisatoriske problemdefinitioner. Her omfatter deres kritikker i langt videre omfang de strukturelle rammebetingelser og økonomiske styringslogikker (ibid.).

Hvad kalder disse tendenser på?

Spørgsmålet er, hvad denne udvikling kalder på i forhold til den pædagogiske rolle og opgave, som har bevæget sig væk fra en politisk orientering i form af samfundsrelateret kritisk bevidstgørelse af de mennesker, de arbejder med (Freire, 1993). For Freire handlede det om, at pædagogen skulle bidrage til kollektive handlingspotentialer for mennesker i undertrykte positioner. Hvor mennesker bliver i stand til at erkende de strukturelle betingelser, som placerer mennesker i ulige positioner og bidrager til ufrihed. Men som netop ikke eksisterer som naturgivne tilstande, men derimod kan forandres og ændres, hvis de undertrykte formår at danne alliancer og opnå politisk gennemslagskraft. Oskar Negts forståelse af arbejdets ambivalens indbefatter ligeledes en grænse for instrumentalisme i kraft af det emancipatoriske minimum og den middelbare erfaringshorisonts kritisk-utopiske

potentiale, som netop indeholder praksisforankrede modmagtpotentiale.

Som den offentlige sektors frontmedarbejdere befinder socialpædagoger sig ofte i et krydspres og en loyalitetskonflikt imellem de udsatte borgernes problemstillinger og behov for hjælp og støtte til at fremme livsmuligheder og empowerment over for de økonomisk-institutionelle rationaler, som ofte trækker i modsat retning med ensidigt fokus på kortsigtet effektivitet og institutionel tilpasning (Askheim, 2012, s. 180, Høilund & Juul, 2005). Denne selektive orientering i retning af organisationsinteresser fortrænger tendentielt muligheden for faglige praksisser, der kan empowerment'e borgerne i at styrke deres egne kapaciteter og vende blikket mod strukturelle og samfundsmæssige forandringsmuligheder.

Socialpædagogers viden og position forpligter og gør det aktuelt at gentænke samfundskritik og solidaritet med borgerne som en integreret del af den socialpædagogiske faglighed for derved at kunne udgøre et kvalificeret modspil og indtage rollen som "kritisk vagthund" – både sammen med og på vegne af de borgere, man arbejder med. Men også som led i professionens egen empowerment-proces for at bidrage til fagets meningsfuldhed og transformative kapacitet, hvilket ikke synes særlig fremtrædende i dag, og som dets verserende rekrutteringskrise muligvis kan ses i lyset af.

REFERENCER

Andersen, P.Ø. (2018). *Følelser og pædagogik – i samfunds-teoretisk perspektiv*. København: Hans Reitzel Forlag.

Askheim, O.P. (2012). *Empowerment i helse- og sosialfaglig arbeid – floskel, styringsverktøy eller frigjøringsstrategi?* Oslo: Gyldendal Nordisk Forlag.

Askheim, O.P. & Andersen, J. (2023). *Brukermedvirkningens mange ansigter*. Oslo: Fagbokforlaget.

Askheim, O.P. & Starrin, B. (2007). *Empowerment i teori og praksis*. Oslo: Gyldendal Nordisk Forlag.

Beck Jørgensen, T. (2011). *På sporet af en offentlig identitet – værdier i stat, amter og kommuner*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Ekman, S. (2022). *Giftig gæld og udpint velfærd*. København: Hans Reitzels Forlag.

Elvén, B.H. (2023). *Problemadfærd ved udviklingsforstyrrelser og intellektuel funktionsnedsættelse* (2. udg.). København: Dansk Psykologisk Forlag.

Erlandsen, T. (2003). Socialpædagogers uddannelsestænkning 1900-1975. *VERA*, 25.

Erlandsen, T. (2013). Socialpædagogikkens udvikling i Danmark. I: N.R. Jensen, S. Langager, T. Erlandsen & K.E. Petersen (red.), *Socialpædagogik – en grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.

Falster, E. (2021). *Vi kæmper for at leve – En social-relational og anerkendelsesteoretisk analyse af barrierer for børns agens og gensidigt anerkendende relationer set ud fra et børneperspektiv*. Ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet.

Freire, P. (1993). *Pedagogy of the oppressed*. The Continuum International Publishing Group Ltd.

Freire, P. (1994). *Håbets pædagogik – et gensyn med "De undertryktes pædagogik"*. København: Fremad.

Glerup, J. & Egsmose, J. (2022). Fremtidsværkstedet som metode til erkendelse og forandring – Metodologiske erfaringer med kritisk utopisk aktionsforskning. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 24(4).

Habermas, J. (2005). *Teorien om den kommunikative handlen* (1. udg., 3. oplag). Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Hagedorn-Rasmussen, P., Warring, N. & Aabro, C. (2021). Koncepter i arbejdslivet. I: A.M. Hansen, A. Jakobsen, A. Kamp, B.S. Nielsen & K.T. Nielsen (red.), *Arbejdslivet i kritisk perspektiv: Problemstillinger og tendenser* (s. 140-160). København: Frydenlund.

Halkier, B. (2016). *Fokusgrupper* (3. udg.). København: Forlaget Samfundslitteratur.

Hastrup, K. (2009). *Mellem mennesker – En grundbog i antropologisk forskningsetik*. København: Hans Reitzels Forlag.

Hjort, K. (2005). *Professionaliseringen i den offentlige sektor*. Roskilde Universitetsforlag.

Hjort, K. (2012). *Det affektive arbejde*. København: Samfundslitteratur.

Hjort, K. (2015). Skal man være rask for at være syg? Om konkurrencestatens krav om en kompetent klient. *Gjallerhorn*, 1(21), 82-95.

Holst, J. & Madsen, B. (1998). Socialpædagogikken og det sen-moderne. *Tidsskrift for socialpædagogik*, 2.

Høilund, P. & Juul, S. (2005). *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2012). *At skabe en professionel – ansvar og autonomi i velfærdsstaten*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kirkebak, B. (2010). *Almagt og afmagt*. København: Akademisk Forlag.

Kirkebak, B. & Møller, I.H. (2020). *Afhægtet – Mennesker med udviklingshandicap og deres levevilkår*. København: Samfundslitteratur.

Krogstrup, H.K. & Brix, J. (2019). *Co-produktion i den offentlige sektor: Brugerinvolvering i kvalitetsudvikling*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Interview – Det kvalitative forskningsinterview som håndværk* (3. udg.). København: Hans Reitzels Forlag.

Fremtidens socialpædagogik – fra stiltiende accept til samfundskritik med fornyet faglig mening?

Landsforeningen for Socialpædagoger & Handicapaktivisterne (2023). *Hvidbog – om Københavns Kommunes botilbud for voksne med udviklingshæmning*. https://www.lfs.dk/files/dokumenter/special_generelt/hvidbog_2023_handicap.pdf

Langager, S. (2022). Socialpolitiske styringsstrategier i socialpædagogisk og socialt arbejde. *Dansk pædagogisk Tidsskrift*, 4.

Lind, R. (2023). Handicapforståelser: Perspektiver på handicapbegrebet mellem biologi og samfund. I: L. Barsø & R. Lind (red.), *Jeg leder efter en ny måde at tale om handicap på* (s. 117-126). København: Samfundslitteratur.

Lipsky, M. (2010). *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. Russell Sage Foundation.

Madsen, B. (2021). *Pædagogiske stædeder og bevægelser*. København: Hans Reitzels Forlag.

Meyer-Johansen, H. & Dumstrei, B. (2022). Pædagogisk arbejde – kampen mellem fintfølelse, relationsviden og ekspertviden under markedsstyrede rammebetingelser. *Dansk pædagogisk Tidsskrift*, 4, 88-104.

Negt, O. (1985). *Det levende arbejde – den stjålne tid*. København: Politisk Revy.

Negt, O. (1994). Hvad skal en arbejder vide for at finde sig til rette i verden i dag? I: B.S. Nielsen et al. (red.), *Arbejde og subjektivitet – en antologi om arbejde, køn og erfaring* (s. 35-62). Skriftserie 26/94 fra erhvervs- og voksenuddannelsesgruppen. Roskilde Universitet.

Negt, O. (2019). *Dannelse og demokrati*. København: Frydenlund.

Negt, O. & Kluge, A. (1972). *Offentlighed og erfaring*. Nordisk sommeruniversitet skriftserie no. 3.

Nielsen, K.A. (2012). Aktionsforskningens videnskabsteori. I: L. Fuglsang & P.B. Olsen (red.), *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne* (s. 517-546). Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Nielsen, K.A. & Nielsen, B.S. (2006). Methodologies in Action Research. I: K. Nielsen & L. Svensson (red.), *Action Research and Interactive Research. Beyond Practice and Theory*. Shaker Publishing.

Nielsen, S.V. & Høvids, D.J. (2023). Resonans som kompas i velfærdsprofessionerne. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 25(2), 74-90.

Social-, Bolig- og Ældreministeriet (2024). *Regeringens ældrereform*. Social-, Bolig- og Ældreministeriets hjemmeside. <https://www.sm.dk>

Undervisnings- og Forskningsministeriet (2014). Bekendtgørelse om uddannelsen til professionsbachelor som pædagog. <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=162068>

Undervisnings- og Forskningsministeriet (2007). Bekendtgørelse om uddannelsen til professionsbachelor som pædagog (BEK nr 220 af 13/03/2007). <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/>

Undervisnings- og Forskningsministeriet (1997). Bekendtgørelse om uddannelse af pædagoger. BEK nr 930 af 08/12/1997. Downloaded marts 2024: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/1997/930>

Aabro, C. (2021). *Pædagogers faglighed – i lyset af en stigende ekstern regulering*. Ph.d.-afhandling. Ph.d.-skolen for mennesker og teknologi, Roskilde Universitet.

NOTER

¹ <https://www.ucviden.dk/da/projects/social-og-specialp%C3%A6dagogik-i-et-professionsfagligt-og-brugerbaser>

² <https://www.ucviden.dk/da/projects/nye-visiterede-tryghedsboliger>

³ <https://www.ucviden.dk/da/projects/social-og-specialp%C3%A6dagogik-i-et-professionsfagligt-og-brugerbaser>